

УДК 347.78

ОХОРОНА ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЗДОБУТКИ, ПЕРСПЕКТИВИ, ПРОБЛЕМИ

О. Яворська

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: olyavorska@gmail.com*

Досліджено, відповідно до чинного законодавства України, правовий статус науково-педагогічного працівника. Проаналізовано нормативні визначення понять «науково-педагогічний працівник», «учений», «наукова діяльність», «науково-організаційна діяльність», «науково-педагогічна діяльність».

Проаналізовано зміст та реалізацію окремих прав науково-педагогічних працівників як основних суб'єктів наукової і науково-технічної діяльності. Право вченого отримувати належні стимулювання та мотивацію до наукової і науково-технічної діяльності, орієнтовані на об'єктивну оцінку реалізації конкретних завдань за кінцевим результатом, має бути підкріплене встановленням юридичного обов'язку зобов'язаних суб'єктів забезпечити таке право. За відсутності будь-яких юридичних механізмів забезпечення і здійснення такого права його реалізація є неможливою, а закріплення на законодавчому рівні – декларативним.

Досліджено нормативні вимоги, встановлені чинним законодавством, як умови здобуття та присудження вчених ступенів та наукових звань. Зазначено про зайву формалізацію окремих нормативних вимог, що встановлені до форми та змісту наукових публікацій.

Звернуто увагу на суперечливі законодавчі підходи щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності у разі створення твору у зв'язку з виконанням трудового договору. Наголошено на необхідності впровадження та поширення договірних форм розподілу та розпорядження майновими правами інтелектуальної власності на такі твори через укладення відповідних договорів між авторами, як первинними суб'єктами авторського права, та їх роботодавцями у всіх сферах наукової діяльності.

Ключові слова: науково-педагогічний працівник, учений, наукова діяльність, майнові права інтелектуальної власності, службовий твір.

Відповідно до ст. 53 Закону України від 1 липня 2014 року «Про вищу освіту» [1] **науково-педагогічні працівники** – це особи, які за основним місцем роботи у вищих навчальних закладах провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. Визначення поняття «науково-педагогічний працівник» наведено і у Законі України від 26 листопада 2015 року «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2]. Відповідно до п. 25 ст. 1 цього Закону **науково-педагогічний працівник** – учений, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, відповідно до трудового договору (контракту) в університеті, академії, інституті професійно провадить педагогічну та наукову або науково-педагогічну діяльність та має відповідну кваліфікацію незалежно від наявності наукового ступеня або вченого звання, підтверджену результатами атестації у випадках, визначених законодавством.

Окреслені визначення змістовно дещо відрізняються, фактично доповнюючи одне одного. Загалом така законодавча техніка визначення одних і тих самих понять у різних Законах (нормативних актах) є вкрай неефективною, але аналіз різних

нормативних актів свідчить, що законодавець доволі часто вдається до таких «прийомів», створюючи у такий спосіб плутанину у сутнісному розумінні понять.

Отже, у Законі «Про наукову і науково-технічну діяльність» поняття «науково-педагогічний працівник» визначено через інше поняття «вчений». Це визначення теж знаходимо у цьому ж Законі. Відповідно до п. 4 ст. 1 **вчений** – фізична особа, яка проводить фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження й отримує наукові та (або) науково-технічні (прикладні) результати. А відповідно до п. 11 цієї ж статті **молодий учений** – учений віком до 35 років, який має вищу освіту не нижче другого (магістерського) рівня, або вчений віком до 40 років, який має науковий ступінь доктора наук або навчається в докторантурі. Порівняльний аналіз цих нормативних понять може призвести до парадоксальних висновків. Просто вчений – фізична особа, яка може й не мати освіти, наукових ступенів, звань, але проводить наукові дослідження та отримує результати, а молодий учений – це вже інше?! Наявність освіти, віковий ценз, наявність наукового ступеня. Але вчений колись був і молодим ученим! Чи потрібні такі визначення і яке їх прикладне значення? Якщо законодавець мав за мету встановити якісь пільги, стимули для роботи молодих учених, то чи потрібно у такий спосіб законодавчо визначати ці поняття?

У ч. 2 ст. 56 Закону «Про вищу освіту» робочий час науково-педагогічного працівника охоплює час виконання ним навчальної, методичної, наукової, організаційної роботи та інших трудових обов'язків. Хоча у Законі і регламентована тривалість робочого часу науково-педагогічного працівника – 36 годин на тиждень (скорочена тривалість робочого часу) та максимальне навчальне навантаження на одну ставку науково-педагогічного працівника не може перевищувати 600 годин на навчальний рік, процеси наукової творчості ніколи не можуть «вписатися» у часові межі.

Норми часу навчальної роботи у вищих навчальних закладах державної та комунальної форм власності визначає центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки за погодженням із заінтересованими державними органами. Норми часу методичної, наукової, організаційної роботи визначає вищий навчальний заклад та тільки такі показники не відображені ні в режимі робочого часу, ні в навантаженні науково-педагогічного працівника. Національний вищий навчальний заклад має право самостійно визначати норми часу навчальної та іншої роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників. Як наукова, так і методична робота залишаються поза регулюванням робочим часом чи навчальним навантаженням, а відтак і результати такої роботи не впливають на оплату чи інші форми заохочення навчально-педагогічних працівників.

Визначення кожного виду діяльності науково-педагогічного працівника наведено у Законі «Про наукову і науково-технічну діяльність» Отже, відповідно до п. 12 ст. 1 Закону **наукова діяльність** – інтелектуальна творча діяльність, спрямована на одержання нових знань та (або) пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження; п. 23: **науково-організаційна діяльність** – діяльність, спрямована на методичне, організаційне забезпечення та координацію наукової, науково-технічної та науково-педагогічної діяльності; п. 24: **науково-педагогічна діяльність** – педагогічна діяльність в університетах, академіях, інститутах та закладах післядипломної освіти, що пов'язана з науковою та (або) науково-технічною діяльністю.

Законом «Про вищу освіту» встановлено, що рекомендований перелік видів навчальної, методичної, наукової та організаційної роботи для науково-педагогічних, наукових і педагогічних працівників встановлює центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки [3]. А види навчальної роботи педагогічних

та науково-педагогічних працівників відповідно до їхніх посад встановлює вищий навчальний заклад за погодженням з виборними органами первинних організацій профспілки (профспілковим представником).

Освітній процес, відповідно до ч. 1 ст. 47 Закону, визначено як інтелектуальну, творчу діяльність у сфері вищої освіти та науки, що провадиться у вищому навчальному закладі (науковій установі). В основі організації вищої освіти покладено, серед інших, принцип академічної свободи як самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що відбувається на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень та використання їхніх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом (ст. 1 Закону).

Серед основних завдань вищого навчального закладу, що визначені у ст. 26 Закону для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації та використання отриманих результатів в освітньому процесі. Саме на його виконання і спрямовані зусилля науково-педагогічних працівників.

Права науково-педагогічних працівників визначені у ст. 57 Закону. Серед них зазначено і право на захист права інтелектуальної власності. А от провадження наукової діяльності окреслено як обов'язок науково-педагогічного працівника (п. 1 ст. 58 Закону). Провадження наукової і науково-технічної діяльності університетами, академіями, інститутами є обов'язковим відповідно до приписів ст. 65 Закону. Серед суб'єктів такої діяльності вказано і науково-педагогічних працівників.

Відповідно до ст. 5 Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» учений (науково-педагогічний працівник) є основним суб'єктом наукової і науково-технічної діяльності. Серед його прав, що визначені у ст. 5 цього ж Закону, право здобувати визнання авторства на науковій і науково-технічній результаті своєї діяльності (п. 4). Чому право здобувати визнання авторства, якщо відповідно до ст. 11 Закону України від 23 грудня 1993 року «Про авторське право і суміжні права» [3] діє презумпція авторства – за відсутності доказів іншого автором твору вважається особа, зазначена як автор на оригіналі або примірнику твору (презумпція авторства). Отже, не потрібно здобувати визнання свого авторства з огляду на дію презумпції авторства.

Серед інших учений має право отримувати належні стимулювання та мотивацію до наукової і науково-технічної діяльності, орієнтовані на об'єктивну оцінку реалізації конкретних завдань за кінцевим результатом (п. 8 ст. 5 Закону). За відсутності юридичного обов'язку зобов'язаних суб'єктів забезпечити таке право та за відсутності будь-яких юридичних механізмів його забезпечення і здійснення реалізація такого права є проблематичною. Більше того, закріплення права без механізмів його реалізації, є суто декларативним, популістським. Хоча «не хлібом єдиним», але матеріальна складова наукової творчості є однією із суттєвих умов її провадження. Та, загалом, не про фінансування наукової діяльності йдеться, оскільки, урахуовуючи наші реалії, це питання не можна дискутувати на статейному рівні.

Охорону та захист прав інтелектуальної власності вищих навчальних закладів та учасників освітнього процесу щодо результатів наукової, науково-технічної та інших видів діяльності регламентує спеціальне законодавство. А от у ч. 2 ст. 69 Закону «Про вищу освіту» зазначено, що вищі навчальні заклади мають право розпоряджатися майновими правами інтелектуальної власності на об'єкти права

інтелектуальної власності. Норма Закону у такій редакції явно суперечить нормам інтелектуального права, зокрема Закону України «Про авторське право і суміжні права». Оскільки права інтелектуальної власності належать творцю – фізичній особі – первинному суб'єкту авторського права. Саме автору, відповідно до ст. 15 Закону, належать майнові права на твір. Навіть у разі створення службового твору (термінологія Закону «Про авторське право і суміжні права; створення твору у зв'язку з виконанням трудового договору – термінологія ЦК України, є точнішою) майнові права теж зберігаються за автором твору. Хоча тут явна законодавча суперечність у правовому регулюванні. Якщо Закон «Про авторське право і суміжні права» встановлює належність майнових прав на службовий твір роботодавцеві, якщо інше не передбачено договором, то відповідно до ЦК України майнові права належать працівникові та роботодавцеві спільно, якщо інше не встановлено договором. Ураховуючи, що ЦК України є основним актом цивільного законодавства, він був прийнятий пізніше, то до відносин сторін щодо розподілу майнових прав інтелектуальної власності у разі створення твору у зв'язку з виконанням трудового договору мають застосовуватися положення ст. 429 ЦК України [5], а не ст. 16 Закону «Про авторське право і суміжні права». Загалом, для уникнення неоднозначності у застосуванні різних за змістом правових норм, вони мають бути узгоджені.

Отже, для вільного розпорядження майновими правами інтелектуальної власності вищим навчальним закладом необхідно на договірному рівні визначитися з їх розподілом. Якщо автор за договором уступив роботодавцеві майнові права, то лише у такому разі роботодавець зможе самостійно ними розпоряджатися. Реалії свідчать, що договірне регулювання розподілу майнових прав інтелектуальної власності на твори, створені у зв'язку з виконанням трудового договору, має місце в окремих сферах наукової діяльності і ніяк не є поширеним явищем цивілізованого регулювання відносин у цьому сегменті.

Учений має право публікувати результати своїх досліджень або оприлюднювати їх в інший спосіб у порядку, встановленому законодавством України (п. 5). Спробуємо проаналізувати зміст та механізми реалізації цього права з урахуванням положень різних нормативних актів України.

Зокрема, відповідно до п. 12 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року [6], однією з умов захисту дисертацій на здобуття наукових ступенів є наявність публікацій, які відображають основні наукові результати дисертації у формі монографії, посібників, статей у наукових фахових виданнях за переліком, затвердженим МОН України. Кількість публікацій та загальні вимоги до їх змісту затверджені наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 року № 1112 «Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» [7]. Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікувати результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, затверджений Постановою президії ВАК України від 14 жовтня 2009 року № 1-05/4 [8]. Ідеться про перелік таких видань, а не про критерії та механізми їх відбору, які нормативно ніде і не визначені.

Конкретне видання висуває вимоги до форми та змісту публікації з посиланням на необхідність дотримання нормативних вимог, встановлених МОН та державними стандартами (наприклад, ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання»).

Далі складніше, оскільки автор кожної публікації зобов'язаний дотримуватися вимог видання щодо оформлення та змісту статті. Отже, стаття обов'язково повинна містити такі структурні елементи: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій з певної теми, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячено статтю; формування цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому науковому напрямі. І це усе у межах однієї статті, стандартний обсяг якої – десять друкованих сторінок у форматі А-4! У результаті, читаючи такі наукові публікації, кожен формальний підрозділ (який має виділятися відповідним шрифтом) ми упускаємо (у кращому разі бігло переглядаємо), окрім викладу основного матеріалу. Чи потрібні такі формальні вимоги для наукової публікації статті?

Ще один момент, про який не прийнято говорити – вартість організаційних витрат, яка інколи сягає розміру місячних доходів здобувачів учених ступенів та звань. Вимоги щодо публікацій у журналах з наукометричних баз Scopus, Web of Science, Thomson Reuters та відповідні пропозиції від «компетентних» посередників лякають своєю вартістю. Окремі наукові результати, наприклад, з правничих наук, у таких базах неможливо опублікувати (а потрібно!!!), оскільки для таких наук їх просто ще не існує. Але з'являється, це ж фінансово вигідно. А про змістовність публікації, доступність публікування для її автора та її потрібність для міжнародної спільноти, оскільки йдеться про винятково внутрішньодержавні явища, це вже інше питання. Усе ніби правильно, але не як у розумних людей. Хіба ж ми не розумні?

Григорію Савичу! Неоціненна скарбнице нашої мудрості, якого світ ловив та не виймав, чи здолали б Ви ці формальні вимоги для здобуття наукових звань і ступенів, чи світ зловив би Вас? Чи були би Ви мандрівним філософом, генієм, світочем нації, якби виконали усі ці приписи? Та чи народяться хоча б наближені до вашої постаті учені у таких тенетах формальної ученості?

Звісно автор не закликає усе скасувати та писати як завгодно, про що завгодно і де завгодно. Розумність, доцільність та справедливість – ось мірила! Чи вони дотримані у такому складному процесі здобуття ученості? Шукаймо відповіді разом.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38. Ст. 2004.
2. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2016. № 3. Ст. 25.
3. Перелік основних видів методичної роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002. № 50. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. Перелік основних видів наукової роботи науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 07.08.2002. № 450. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.

7. Про затвердження порядку присудження наукових ступенів: постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. // Офіційний вісник України. 2013. № 64. Ст. 2328.
8. Про опублікування результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 17.10.2012 р. № 1112 // Офіційний вісник України. 2012. № 86. Ст. 3515.
9. Перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук: затверджений Постановою президії ВАК України від 14.10.2009 р. № 1-05/4 // Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. 2009. № 11.

References

1. High Education: Law of Ukraine 01.07.2014. (2014). *Supreme Council of Ukraine. № 37–38. Art. 2004.*
2. On scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine 11.26.2015.(2016). *Supreme Council of Ukraine. № 3. Art. 25.*
3. List of the main types of methodical work of teachers and teaching staff of high education institutions, approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine 07.08.2002. № 50. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua>.
4. A list of the main types of scientific teaching staff of high education institutions, approved by the Ministry of Education and Science of Ukraine 07.08.2002. № 450. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua>.
5. On Copyright and Related Rights Law of Ukraine of 23.12.1993. (1994). *Supreme Council of Ukraine. № 13. Art. 64.*
6. Civil Code of Ukraine 16.01.2003. (2003). *Supreme Council of Ukraine. № 40–44. Art. 356.*
7. On approval of awarding degrees: Cabinet Ministers of Ukraine 07.24.2013. (2013). *Official Bulletin of Ukraine. № 64. Art. 2328.*
8. The publication of the results of theses for the degree of doctor and candidate of sciences ordered the Ministry of Education, Youth and Sports of Ukraine 17.10.2012. № 1112. (2012). *Official Gazette Ukraine. № 86. Art. 3515.*
9. List of scientific professional editions of Ukraine, which can be published results of dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences approved by the presidium of SAC of Ukraine 14.10.2009. № 1-05 / 4.(2009). *Bulletin of High Attestation Commission of Ukraine. № 11.*

*Стаття: надійшла до редакції 03.10.2016
прийнята до друку 20.10.2016*

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS OF ACADEMIC TEACHING STAFF: ACHIEVEMENTS, PROSPECTS, ISSUES

O. Javorska

*Ivan Franko National University of Lviv,
Universytetska Str. 1, Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: olyavorska@gmail.com*

On the basis of the current legislation of Ukraine author analyses the legal status of the academic teaching staff member. Legislative definitions of the notions «academic teaching staff member», «scientist», «scientific activity», «scientific and organizational activity», «academic and teaching activity» are examined.

The essence of some rights of academic teaching staff as well as their realization is clarified. The author analyzed the regulations of working time rules and regulations of maximal workload for a scientific and pedagogical worker. High education institution defines standard time for methodical, scientific, organizational work. However, these figures are not reflected neither in the mode of work, nor in the exercise of scientific and pedagogical workers. The scientific and methodical work are not regulated by working hours or workload. Therefore, the results of such work does not affect the pay or other forms of promotion of the teachers.

The rights of scientific and pedagogical staff are provided by the special law. Among them is the right to protection of intellectual property rights. Conducting research activities is defined by law as a duty of scientific and pedagogical workers.

Scientist's right to get proper incentives to scientific and scientific and technical activity has to be supported by the duty of a person who should be bound by law to ensure it. Such incentives have to be directed toward the objective evaluation of realization of specific tasks taking into account end result. In the absence of any legal mechanisms of right's ensuring and exercise its realization would be impossible, while legal provisions are declarative.

Normative requirements set forth by current legislation as for the conditions of academic degrees and titles awarding are analyzed. The author emphasized on the excess formalization of some normative requirements concerning the form and content of the publications.

Special attention is paid to the controversial legislative approaches to the proprietary intellectual property rights' distribution in the case of work created in connection with the labour contract execution. It is suggested to introduce and apply contractual forms of distribution and disposal of proprietary intellectual property rights as for such works. It may be done by means of contracts concluded between the authors as the primary copyright holders and their employers in all spheres of scientific activity.

Keywords: academic teaching staff member, scientist, scientific activity, proprietary intellectual property rights, work made for hire.